

«ТВОРЧІСТЬ КИРИЛА ТРАНКВІЛІОНА-СТАВРОВЕЦЬКОГО В ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНИХ ПРАЦЯХ ХІХ–ХХІ СТОЛІТЬ»

XVII століття можна вважати особливим часом для української літератури, оскільки суспільно-історичні умови, процес оновлення в навчально-освітній системі і взаємовплив культур Заходу і Сходу, на перетині яких знаходилася Україна, дозволили створити непересічний мистецький і духовний феномен українського Бароко.

Саме творчість Кирила Транквіліона-Ставровецького відіграла чи не найголовнішу роль у становленні нової української проповідницької літератури. Творчості письменника у вітчизняному літературознавстві віддають одну з найважливіших ролей, якщо йдеться про зв'язок риторики з традиціями богослов'я і певними реформаційними процесами всередині нього, оскільки саме він був одним із перших проповідників, хто спромігся на особливу інтерпретацію Святого Письма.

Оскільки за життя постать і, відповідно, творчість казнодії мали досить суперечливі оцінки, вважаємо за доцільне зробити біографічну примітку. Загалом в історико-літературних працях творчий доробок Кирила Транквіліона-Ставровецького мало досліджений. Проте серед нечисленних відомостей про нього знаходимо, що вперше його ім'я згадується у 1589 році, коли, будучи учителем грецької мови львівської братської школи, він обороняв ставропігійське братство перед патріархом Єремією у Львові. Потерпівши поразку, проповідник втікає до Вільна. На початку XVII століття він знову опиняється на Галицькій землі, де підтримує близькі стосунки з рогатинським братством. У 1614 році закінчує «Зерцало богословії» [7], проте друкується книга лише у 1618 році у Почаєві. У січні 1615 року у друкарні Львівського братства за його участі виходить друком Псалтир з присвятою княгині Ганні Ходкевичівні Корецькій. До січня 1618 року був унівським ігуменом, потім стає ігуменом у Любартові недалеко Любліна. У 1616 році у маєтку княгині Ярини Вишневецької в Рахманові казнодія видає збірку своїх повчань «Євангеліє учительне» [6]. У 1621 році був проповідником у Замості, де перебував до 1625 року. У 1626 році приймає унію, після чого його призначають архімандритом Чернігівського Єлецького монастиря. У 1646 році у Чернігові виходить його книга повчань і віршів «Перло многоцінне» [8]. Того ж року письменник помирає.

Мета нашої статті – дослідити творчість Кирила Транквіліона-Ставровецького в історико-літературних працях ХІХ – ХХІ століть. Мета статті передбачає виконання наступних завдань: з'ясувати, які науковці і на яких проблемних рівнях досліджували творчу спадщину письменника; визначити специфіку кожного з етапів вивчення творчості Кирила Транквіліона-Ставровецького.

Усі наукові праці, присвячені творчості письменника, з нашої точки зору, можна класифікувати наступним чином:

– академічні роботи, в яких досліджувалася творча спадщина Кирила Транквіліона-Ставровецького у хронологічному порядку (В. Аскоченський, Філарет, О. Огоновський);

– праці, в яких не тільки розглядалися і описувалися твори проповідника, але й була зроблена спроба літературного, історично-філософського і художньо-стилістичного аналізу (М. Возняк, С. Маслов, Б. Криси, М. Кучинська, В. Шевчук, Ігор Ісіченко);

– критичний погляд науковців на творчість поета і казної (С. Єфремов, І. Франко).

У наукових працях ХІХ століття, присвячених творчості Кирила Транквіліона-Ставровецького, знаходимо короткі повідомлення про історію написання його творів (В. Аскоченський, Філарет, О. Огоновський). Автори не акцентували увагу на дослідженні творів казної – статті мають радше інформативний характер. Проте ситуація змінюється на зламі ХІХ – ХХ століть, коли увагу науковців привертає постать Кирила Транквіліона-Ставровецького не тільки як проповідника, але поета, філософа і навіть книгодрукаря.

У першій половині ХХ століття виходить друком вагома праця М. Возняка «Історія української літератури» [2], в якій автор зупиняється не тільки на біографічних відомостях про письменника, але й вичерпно розповідає про історію написання і структуру творів Кирила Транквіліона-Ставровецького, зокрема про «Дзеркало богослов'я», яке науковець називає «першою українською догматичною системою» «Учительне Євангеліє» і «Перло многоцінне».

Серед літературознавчих робіт ХІХ–ХХІ століть, присвячених творчості письменника, на особливу увагу заслуговує робота С. Маслова «Кирилл Транквилион-Ставровецкий и его литературная деятельность» [10], яка була написана ще на початку ХХ століття, проте видана тільки у 80-х рр. ХХ століття. Предметом дослідження став життєвий і творчий шлях письменника, його філософські та етичні погляди. Окрім цього, автор ретельно дослідив найвідоміші твори Кирила Транквіліона-Ставровецького на усіх проблемних рівнях, звертаючись при цьому до історії, теорії літератури, персоналій. Монографія С. Маслова залишається найвагомішою науковою працею про творчість письменника.

З-поміж наукових розвідок ХХ століття, в яких аналізувалася творчість Транквіліона-Ставровецького як поета, слід віділити роботу Б. Криси. У статті «Від риторики до нормативної поезики (ХVІІ – ХVІІІ століття)» авторка, досліджуючи поетичну творчість Кирила Транквіліона-Ставровецького, намагається простежити динаміку українського поетичного мислення у ХVІІ ст. За словами дослідниці, аналіз творів письменника показав, що у віршах «Перла многоцінного» можна побачити явище, яке Аристотель назвав *poetica philosophia*, тобто таке, в якому поєднуються риторика й поезика [9:18].

В. Шевчук, сучасний літературознавець, у своїй книзі «Муза Роксоланська. Розвинене бароко. Пізнє бароко», теж торкнувся деяких аспектів творчості Кирила Транквіліона-Ставровецького [15]. Науковця цікавив філософський бік, зокрема засвоєння загальнохристиянських та загальноєвропейських ідей у творчості письменника. Не оминає В. Шевчук і богословської прози Кирила Транквіліона-Ставровецького, у якому увагу зосереджує на тематиці, стилістиці і способах художнього зображення у творах. Дослідник зупиняється й на аналізі поезії письменника. Його цікавлять поетика, спосіб побудови віршів (В. Шевчук зазначає, що твори Кирила Транквіліона-Ставровецького – чудовий зразок діалогічної поезії [14:284,386]). Автор не оминає й книговидавничої діяльності письменника [14:412].

Не можна не згадати й про західноєвропейські студії. Однією з найцікавіших барокових розвідок останніх років є праця польської дослідниці М. Кучинської «Руська гомілетика XVII століття у Речі Посполитій. Еволюція жанру – функціональна специфіка (Кирило Ставровецький «Учительное Євангеліє» Рахманов 1619, Іоаникій Галятовський «Ключ розуміння» Київ 1659)» [16]. Дослідниця, завдяки порівняльному аналізу творчості проповідників XVII ст., простежує еволюцію проповіді як жанру: від гомілійного типу до нового, т.зв. латино-польського, який був поширений у II половині XVII ст. Так, М. Кучинська зазначає, що загалом науковці позитивно оцінювали творчість письменника, підносячи його досягнення у розвитку теологічних наук і ораторського мистецтва [15:30], проте ми іншої думки, оскільки були й ті, які досить критично ставилися до творчого доробку казнодії. Підтвердження цієї точки зору знаходимо у літературознавчих роботах І. Франка, в яких письменник, характеризуючи твір «Перло многоцінне», зазначає: «Книжка Ставровецького робить неприємне враження зарозумілістю і славолюбством автора, який щокроку не залишає хвалити свою книгу, називаючи її джерелом премудрості, глибокою філософією та високохудожнім твором, та й у середині майже до кожної вірші на початку й на кінці додає безсоромні компліменти, хоча ті вірші зовсім пусті, незугарні й шаблонні, без зеренця не то справжньої поезії, але хоч би лише якоїсь власної думки» [14]. Критичні зауваження щодо творчості Кирила Транквіліона-Ставровецького висловив у своїй роботі «Історія українського письменства» й С. Єфремов. Науковець, досліджуючи проповідницьку спадщину письменника, зокрема його «Учительне Євангеліє», зазначає, що в них «дуже мало життя, нема зовсім політичних інтересів і громадського темпераменту. Цей казнодій не виходить поза рямці звичайної християнської науки, пояснень Св. Письма або догматів, викладених досить шаблононо, на підставі вироблених православною традицією у греків та на Русі за часів київської доби зразків церковного витійства» [3:95].

Безсумнівно, слід згадати й про харківських дослідників бароко, серед яких праця останніх років «Історія української літератури: епоха Бароко XVII – XVIII ст.» архієпископа Ігоря Ісіченка [4]. Дослідник не тільки подає

біографічні відомості про письменника, але й досить детально зупиняється на історії написання, художніх і стилістичних особливостях найвідоміших творів Кирила Транквіліона-Ставровецького («Зерцало Богословії», «Євангеліє учительне»). У дисертаційному дослідженні «Збірка «Перло многоцінне» Кирила Транквіліона-Ставровецького в контексті барокової культури» Т. Трофименко, аналізуючи поетичну творчість автора, спробувала виявити механізми поєднання східних і західних традицій у його творах, а на рівні філософсько-богословського світобачення – розглянути еkleзіологічну концепцію проповідника. Дослідниця вважає, що творчість письменника слід розглядати в контексті Контрреформації, яка відзначалася актуалізацією культурних і релігійних елементів. Що стосується безпосередньо його творів, то вони, за словами науковця, відзначаються типовими для бароко символізмом і алегоризмом [12:15].

Отже, не дивлячись на розмаїття думок, оцінок і поглядів науковців, які досліджували творчість письменника, Кирило Транквіліон-Ставровецький залишається однією з найбільш контраверсійних і видатних постатей в історії української літератури XVII ст.

Література

1. Аскоченский В. Киев с древнейшим его училищем Академиєю / В. Аскоченский. Ч.1.– К., 1856. – С. 66 – 67.
2. Возняк М. Історія української літератури // Михайло Возняк. – Л. : Товариство «Просвіта», 1921. – Т. II. – 416 с.
3. Єфремов С. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К. : Феміна, 1995. – 312 с.
4. Ісіченко Ігор, архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Львів : Святогорець, 2011. – 568 с.
5. Ісіченко Ігор, архієпископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Львів : Святогорець, 2011. – 568 с.
6. Кирило Транквіліон Ставровецький. Євангеліє учительное, албо казання на неділя през рок и на празники господскіє и нарочитым святым угодником божиим / Кирило Транквіліон Ставровецький . – Рахманов, 1619. – 181 арк.
7. Кирило Транквіліон Ставровецький. Зерцало богословії / Кирило Транквіліон Ставровецький . – Почаїв, 1618. – 29+84+2 арк.
8. Кирило Транквіліон Ставровецький. Перло многоцінне / Кирило Транквіліон Ставровецький. – Чернігів, 1646. – 172 арк.
9. Криса Б. Від риторики до нормативної поетики (XVII-XVIII століття). Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Філологічної секції. – Львів, 1995. – Т. ССХХІХ. – С. 16-28
10. Маслов С.И. Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность / Маслов С.И. – К. : Наукова думка, 1984. – С.54 – 55.

11. Огоновський О. Історія літератури руської /О. Огоновський. – 1887 р. – Львів : Друк. ім. Т. Г. Шевченка, 1887. – ч. 1 – 426 с.
12. Трофименко Т.М. Збірка «Перло многоцінне» Кирила Транквіліона-Ставровецького в контексті барокової культури: автореф. лис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / Т.М.Трофименко. – Харків, 2003. – 23 с.
13. Филарет, архиепископ Харьковский. Обзор русской духовной литературы (862 – 1720) / Филарет, архиепископ Харьковский. – Харьков, 1857. – С. 183 – 184.
14. Франко І. Нариси історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Я. Збір. творів : У 50 т. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 40. – С. 283
15. Шевчук В. Муза Роксоланська : Українська література XVI–XVIII століть: [у 2-х кн.]. / Валерій Шевчук. Кн. 2: Розвинене бароко. Пізнє бароко. – К. : Либідь, 2005. – 728 с.
16. Kuczyńska M. *Ruska homiletyka XVII wieku w Rzeczypospolitej. Ewolucja gatunku – specyfika funkcjonalna (Cyryl Stawrowiecki: Ewangelia pouczająca. Rachmanów 1619; Joanicjusz Galatowski: Klucz rozumienia. Kijów 1659)* / Marzanna Kuczyńska. – Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2004. – 325 s.

Анотація

У статті подається аналітичний огляд творчості Кирила Транквіліона-Ставровецького в історико-літературних працях XIX - XXI ст. Увага зосереджена на головних проблемах, які цікавили науковців у літературній спадщині письменника XVII ст. Подано класифікацію досліджень творчості Кирила Транквіліона-Ставровецького.

Ключові слова: бароко, проповідь, Кирило Транквіліон-Ставровецький, літературний жанр.

Аннотация

В статье подается аналитический обзор творчества Кирилла Транквилиона-Ставровецкого в историко-литературных работах XIX - XXI ст. Внимание сосредоточено на главных проблемах, которые интересовали ученых в литературном наследии писателя XVII ст. Подано классификацию исследований творчества Кирилла Транквилиона-Ставровецкого.

Ключевые слова: барокко, проповедь, Кирилл Транквилион-Ставровецкий, литературный жанр

Annotation

This article represents the works of Cyril Tranquillien Stavrovetskiy within the scope of historical and literary researches of scholars of XIX-XXI centuries. The main purpose of the article is to determine specific traits characterizing each stage of studies of the preacher's sermons.

Key words: baroque, sermon, Cyril Tranquillien Stavrovetskiy, genre.